

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΓΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

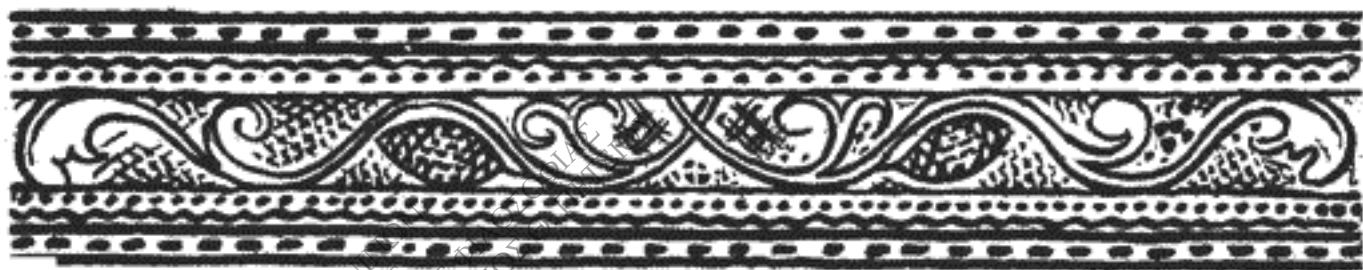
ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1954

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΛΑΪΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Η ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΗ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Το μικρό τούτο άρθρο είναι μία γρήγορη σκιαγραφή του πλούτου των εκφράσεων της λαϊκής τέχνης της Κύπρου, μία μηδαμινή προσφορά στη μακρόχρονη ελληνική της παράδοση. Δεν είναι δυνατό στον ελάχιστο τούτο χώρο ν' αντιπαραβληθούν με άλλα ελληνικά, τα έργα της λαϊκής τέχνης της Κύπρου, συχνά πανομοιότυπα, για ν' αποδειχθεί ο στενωτάτος τους σύνδεσμος κι' η γνήσια ελληνική καταγωγή. Ούτε να συσχετισθούν τύποι και στοιχεία των έργων της λαϊκής τέχνης της Κύπρου προς αρχαίους ελληνικούς και προϊστορικούς, που διατηρούνται ανέπαφοι, τεκμήρια αληθινά, στα δημιουργήματα του Κυπριακού λαού. Και εδώ η θέση της λαϊκής τέχνης της Κύπρου είναι ισοδυναμικά σπουδαιότερη καθώς ανοίγει δρόμο για άτράνταχτα εθνολογικά συμπεράσματα και μάλιστα σήμερα που όλοι πιστεύουν, ότι τα ζωντανά τεκμήρια της τέχνης, οι συνήθειες και παραδόσεις του λαού, περιέχουν και την ιστορική αλήθεια.

Τα έργα της τέχνης της Κύπρου εξαρτώνται από πολλούς και διάφορους φυσιολογικούς παράγοντες, βιογενετικούς νόμους, παμπάλαιες συνήθει-

ες και παραδόσεις με δημιουργικές πηγές που έχουν βαθιά, μακρόχρονη εξέλιξη, και στηρίζονται σε μία ένια πνευματικότητα, δημιουργημένη από μία ομαδική αίσθηση. Η μελέτη τους οφείλει να ξεκινήσει από τα γενετικά τους αίτια, τις μεταβολές, τις εξελίξεις, τις επιδράσεις, τις διασταυρώσεις, να παρακολουθήσει συστηματικά τα πολυποίκιλα στοιχεία τους, που ενισχύονται από τις κλιματολογικές, φυλτικές, ιστορικές, κοινωνικές συνθήκες, καθώς και να εξετάσει τις προσαρμογές, που πήραν κατάλληλα ανάμεσα στους αιώνες τα έργα αυτά της τέχνης, τις άφομοιώσεις, που έγιναν από τον

Κυπριακό λαό, τις αναμίξεις του ιστορικού του βίου, τις επιδράσεις. Οφείλει να περιλάβει στον κύκλο της έρευνάς της και το ιδεολογικό περιεχόμενο του λαού, που τα δημιούργησε σε όσο γίνεται πλατύτερη επισκόπηση της εθνογραφικής του προοπτικής. Να εξετάσει όσο το δυνατό περισσότερες πλευρές του βίου του, να εξακριβώσει όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των διαφόρων κλάδων της τέχνης του, καθώς και την αισθητική ουσία των δημιουργ-

Ι. Κοπέλλα από το Ριζοκάρπασο. Φοράει την καλή φορεσιά με τη χρυσακέντητη σάρκα (κοντογούνι). Κρατάει την κοούζα με τα δυο χερούλια.

(Φωτογρ. Α. Βερβέρη)

γημάτων του.

Γιὰ νὰ καθορισθεῖ δηλαδή ἡ ἑλληνικὴ καταγωγὴ τῶν ἔργων τῆς λαϊκῆς τέχνης τῆς Κύπρου, γιὰ νὰ εἶναι ἐγγυημένη καὶ ἀσφαλὴς ἡ κατάταξή τους, πού θὰ ἔλυνε καὶ γενικότερα ἐθνολογικὰ προβλήματα, δὲν μποροῦν τὰ ἔργα τῆς νὰ ἐξετάσθουν μὲ μονομέρεια σὰν εἶδη τέχνης προσωπικῆς ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς αἰσθητικῆς τοῦ μόνο ἀξίας. Ἡ ἐξέτασή τους πρέπει νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὴ βαθύτερη ἀνάγκη τοῦ λαοῦ, πού τὰ δημιούργησε, ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἐνότητα καὶ ποιότητα τῶν ἔργων.

Νὰ μελετηθεῖ ὁ σύνδεσμός του μὲ τὸ φυσικὸ καὶ ἱστορικὸ τοὺς παράγοντα, ἀπὸ τὸν πιὸ πρωτόγονο καὶ ἀνεξέλιχτο τύπο πού μᾶς ἀναγκάζει νὰ ἐπικοινωνήσουμε μὲ πολὺ μακρινούς καιροὺς γιὰ νὰ πιᾶσμε ἔτσι τὸ σφυγμὸ τὸν ἀληθινὸ τῆς πορείας καὶ τῆς γνήσιας ἑλληνικῆς ρίζας τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ.

Στὸ ἀξιόλογο ἔργο τῆς γιὰ τὴν Κύπρο, ἡ Magda H. Ohnefalsch Richter¹ ἀνοίγει δρόμο σὲ ἔρευνες γιὰ νὰ κατανοηθοῦν καὶ ἐξηγηθοῦν μορφές τέχνης, τύποι, στοιχεῖα, πάμπολα ἀπομεινάρια, πού ζοῦν αὐτούσια ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα στὰ σημερινὰ ἔργα τῆς Κυπριακῆς τέχνης. Ἀναμφισβήτητο εἶναι ὅτι τὸ σπίτι τῆς Κύπρου² ἔχει στενὴ συγγένεια μὲ τὸ ἀρχαῖο μέγαρο, ὅπως τὸ διαπιστώνουν πολλοὶ ξένοι ἀρχαιολόγοι στίς μελέτες τους. Ἀλλά καὶ ἡ Μ.

Richer γράφει ὅτι ὄχι μόνο τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ σπίτι ἀλλὰ καὶ τὸ ἀρχαῖο αἰγαιοπελαγίτικο διατηρήθηκε ἀγνότατο στὸ σημερινὸ Κυπριώτικο σπίτι. Ἡ ἴδια κάνει πολλὰ συγκρίσεις ἀνάμεσα στὰ ἀρχαῖα πρότυπα καὶ στὰ σημερινὰ ἔργα τῆς τέχνης τῆς Κύπρου. Ἀπ' αὐτὲς ἀναφέρομε γιὰ παράδειγμα μερικὲς ὅπως: Τὶς ξύλινες κλειδαριές πού ἔχουν οἱ πόρτες στὴν Κύπρο καὶ πού ἀναλογοῦν πρὸς τὶς ἀρχαῖες ἑλληνικές, τοὺς μικροὺς φεγγίτες πού ὑπάρχουν πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα τὶς κολόνες μὲ τὰ κεφαλοκόλωνα τὰ στολισμένα μὲ γυναικίους μαστοὺς πού βρισκόνταν σὲ σπίτια στὸ Καρπάσι, λατρευτικὰ σύμβολα στὴ θεότητα τῆς εὐφορίας τὴν πολύμαστο Ἄρτεμη. Κληρονομιά ἀπὸ τὴν προϊστορία γράφει, πὼς εἶναι τὰ περισσότερα πῆλινα ἀγγεῖα τὰ γινωμένα ἀπὸ κοκκινόχωμα πού κατασκευάζονταν ὅπως θὰ ἴδουμε, σὲ χωριά τῆς Κύπρου σχεδὸν μόνο ἀπὸ γυναῖκες, σὲ σχήματα πανόρασια (εἰκ. 1, 3, 19). Τὸ γνωστὸ φυλάκι σακκοῦλι τοῦ βοσκοῦ, ἡ βούρκα (εἰκ. 17, 20), ἡ γινωμένη ἀπὸ ἓνα τομάρι κατσικιού, πού στολιζέται ὅπως στὴν ἀρχαιότητα μέκρεμασμένες χάνδρες καὶ κογχίλια καὶ πού ὅπως τότε, ἔτσι καὶ τώρα, μέσα

2. Κολοκούδι κίονεροκολόκυθα γιὰ νὰ πίνουν νερό. Στολιζόνται μὲ γεωμετρικὰ σχέδια, πατριωτικὲς προσωπογραφίες κ. ἄ.

σὲ αὐτὴ βάζει ὁ βοσκὸς τὸ μικρὸ ἀπὸ τὴν κολοκύθα φλασκί του, τὸ κολοκούδι κί (εἰκ. 2). μὲ τὸ νερό, καθὼς καὶ τὸ ληπότηρο ἢ τὸν ἄπιο, δηλ. τὸ κουτὶ τὸ γινωμένο ἀπὸ φύλλα φοινικιάς, ἢ σπάνια ἀπὸ βούρλα, σκλινίτσια, γιὰ νὰ βάζει μέσα ἑλῆς ἢ τυρὶ. Ἡ χρῆση τῆς κολοκύθας γιὰ νερὸ διατηρήθηκε ἀπὸ ἀρχαιότατους χρόνους ἀκόμη καὶ οἱ γεωμετρικὲς τῆς διακοσμῆσεις μείνανε οἱ ἴδιες. (εἰκ. 2). Αὐτὸ τὸ διακρί-

νικὴ Λαϊκὴ Τέχνη, Σκύρος, Ἀθῆναι, 1925, σ. 18, 28, 34, 41, 43, 46, 52.

1. Griechische Sitten und Gebräuche auf Cypern, Berlin, 1913.

2. Γιὰ τὸ θεμελιώδη τύπο τοῦ μονόσπιτου τῆς Κύπρου, μὲ τὴ μιὰ μεγάλη κάμαρα καὶ τὸ προστώο, τὸ ἡλιακό, πού τὸ μεγαλύτερο τῆς τμήμα τὸ λένε στὴν Πάφο πάλαι τι, καὶ παντοῦ ἄλλοῦ σπίτι, καθὼς καὶ γιὰ τ' ἀρχαιότατα στοιχεῖα του, πού στέκουν πρωταρχικὰ ἀνάμεσα στοὺς παρεμφερεῖς ἑλληνικοὺς τύπους σπιτιῶν, ἀπαιτεῖται μελέτη ἰδιαίτερη. Γιὰ τὸ στενὸτάτο του σύνδεσμο καὶ τὴν ὁμοιογένεια μὲ ἄλλα νησιώτικα βλ. Ἀγγελ. Χατζημιχάλη, Ἑλλη-

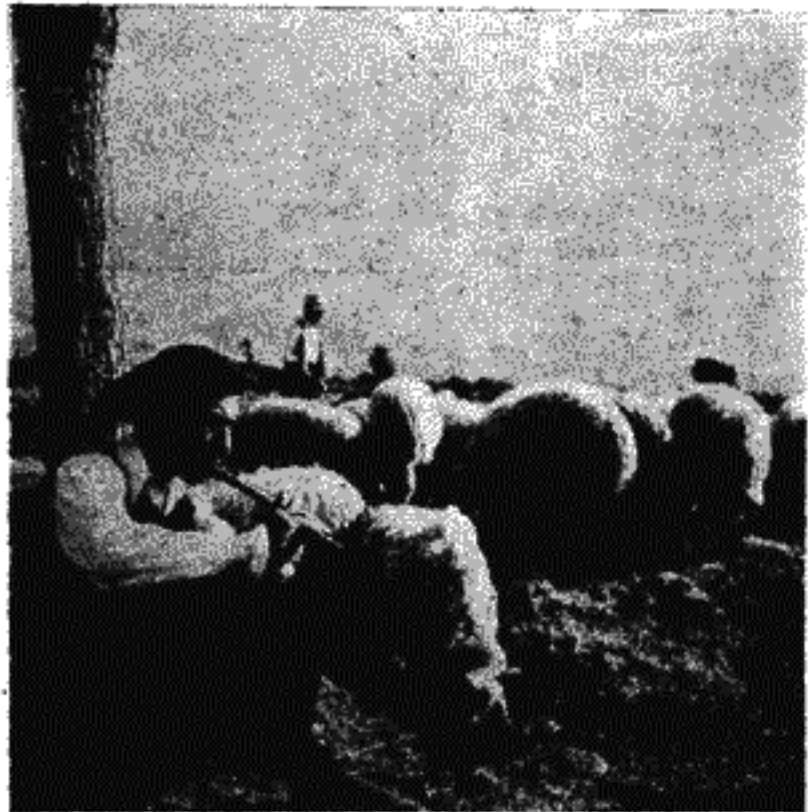

3, Κούζα μ' ἓνα χερούλι καὶ τσέστοι.
(Φωτογρ. Μ. Χρυσάκη)

νει κανεῖς ἀπὸ ἀρχαιότατα πήλινα ἀγγεῖα τεσσάρων χιλιάδων χρονῶν π. Χ. ποὺ εἶναι ὁμοιώματα σὲ μορφή, χρώματα καὶ τεχνικὴ στολισμοῦ προϊστορικῶν φλασκιῶν. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πλέκονταν ἐδῶ καὶ πέντε χιλιάδες χρόνια τὰ μικρὰ δοχεῖα γιὰ τὴς ἐληνές καὶ τὸ τυρί, ὅπως πιστοποιεῖται ἀπὸ πολλὰ προϊστορικά πήλινα ὁμοιώματα ποὺ βρέθηκαν στὴν Κύπρο. Ἐπίσης οἱ γνωστοὶ πλεχτοὶ μὲ καλάμι δίσκοι, μικρότεροι καὶ μεγαλύτεροι, οἱ τζέστοι (εἰκ. 3), ποὺ χρησιμεύουν γιὰ τραπεζὶ καὶ πολλοὶ τοὺς γιὰ δίσκοι, γιὰ νὰ τρῶνε πάνω σ' αὐτοὺς οἱ χωρικοί, ἔχουν προϊστορικὴ προέλευση. Σὲ πολὺ ἀρχαίους προϊστορικοὺς τάφους τῆς Κύπρου βρέθηκαν ἀπαράλλαχτα πήλινα ὁμοιώματα ποὺ ἀποδείχνουν ὅτι ὁ ἀγαιοπλάστης ἔχει τυπώσει ἐδῶ καὶ πέντε χιλιάδες χρόνια μέσα στὸ μαλακὸ πηλὸ ὄμβριους μὲ τὸν τζέστο ἀχυρὸ πλεχτοὺς δίσκους. Ἄλλο ἓνα ἀρχαῖο πήλινο ἀγγεῖο καμωμένο σύμφωνα μὲ τὴ φόρμα ἑνὸς βούρλινου ζιμπιλιοῦ δείχνει ὅτι σήμερα πλέκουν τὰ ἴδια ζιμπιλία ὅπως καὶ πρὶν ἀπὸ δύο χιλιάδες χρόνια. Ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν ἐπεκτα-

θοῦμε περισσότερο στὴς τόσες ἄλλες ἀναλογίες ποὺ διαπιστώνει ἡ Μ. Richter, ἀνάμεσα στὰ ἀρχαῖα λείψανα καὶ στὰ σημερινὰ ζωντανὰ τεκμήρια, τελειώνομε μὲ τὴν ψηλὴ, κυρτὴ καὶ σιδερένια σιτὴ χειρολαβή, γκλιτσα τοῦ βουσκῶ, τῆς Κύπρου ποὺ εἶναι ἡ ἴδια κι' ἀπαράλλαχτη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμηροῦ, ὅπως τὸ φανερῶνει καὶ ἡ ὀνομασία τῆς (ω)κυπόδι, παραφθορὰ τοῦ ὀμηρικοῦ ὠκύπους, γοργοπόδαρος, γιὰ τὴ γρήγορα μ' αὐτὴ τρέχει πηδάει καὶ εὐκολὰ πιάνει τὰ ποδάρια τῶν ζωντανῶν.

Μορφές, ἐκφράσεις, ἐργαλεῖα, σκεύη τῆς οἰκιακῆς, γεωργικῆς ποιμενικῆς ζωῆς, καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ ἀργαλειὸς ποὺ δὲ λείπει καὶ σήμερα ἀκόμη ἀπὸ κανένα χωρικὸ σπίτι καὶ θυμίζει μὲ τὴν ὀνομασία του βούφα, τὴ γενικὴ του σύνθεση, τὰ ἐξαρτήματά του, ἀρχαιότατες ἐποχές, εἶναι ζωντανὰ ἀπομεινάρια παλιῆς κληρονομίας. Τεχνικὲς μέθοδοι κατεργασίας καὶ ἐπεξεργασίας ὑλικῶν, κατασκευῆς κλπ., διατηροῦνται αὐστηρὰ πέρα

4. Βουσκὸς μὲ φλογέρα, τὸ πηδ(κ)ι ἀβ(λ)ιν (πηδιαύλιν, παίζω αὐλὸ), τὸν ἀχώριστό του σύντροφο.

ἀπὸ τοὺς αἰῶνες. Παρουσιάζουν τύπους ποὺ σταθεροποιήθηκαν καὶ ἀφομοιώθηκαν ἀπὸ τὴν συντηρητικὴν τῶν κατοίκων καὶ ἀνάμεσα στὴ διαδοχικὴ ἐναλλαγὴ τῆς ζωῆς. Τύπους δημιουργούμενους ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ δέσμευση, τὴν κοινωνικὴ ἐνότητα, τὴν κοινὴ πίστη, τὸ ὁμαδικὸν αἶσθημα τῆς κοινότητος.

Παράδειγμα ὀλοφάνερο ὁ ἱερός νόμος τῆς φιλοξενίας τῶν ἀρχαίων ποὺ θεωροῦν ἀκόμη σήμερον ἀπαραίτητο οἱ Κύπριοι, ὅσο σὲ ἐλάχιστα μέρη τῆς Ἑλλάδας, καὶ ποὺ ἐπισφραγίζει τὸν καθιερωμένον τύπον τοῦ σπιτιοῦ τους. Μπροστὰ στὸ ἀπλό μονόσπιτό τους ἐξέχωρα ἀπ' αὐτό, στὴν μίαν ἄκρην τοῦ ἡ λ ι α κ ο Ὡ, βλέπομε χτισμένη πάντα μιὰ καμάρουλα κολλημένη στὸ σπῆτι, τὸν ν ο τ ᾶ, ποὺ ἀποκλειστικὰ χρησιμεύει γιὰ ξενώνας.

Ἀπὸ τὸν Ἀθηναῖο μαθαίνομε πολλὰς ὀνομασίες τῶν «κυπρίων ἄρτων» ποὺ φημίζονταν στὴν ἀρχαιότητα. Ἔνας ἀπ' αὐτοὺς θὰ εἶναι οἱ γυρισταριές ἢ οἱ γυρισταρκιές (εἰκ. 5 ἀρ. α, β), ψωμάκια στρογγυλά με διάμετρο 0,20 μ., ἢ παραλληλόγραμμα σχεδὸν τετράγωνα με μήκος 0,15—0,20 μ. Γίνονται με συμμιγδαλί καὶ μπόλικο ἀσπρισμένο σησάμι. Ἡ σύστασή τους δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἔχει ἀρχαιότητα προέλευση καὶ τὰ τυρητὰ τους σχέδια ποὺ γίνονται με ζυμάρι στρογγυλεμένο, θυμίζουσι πολὺ τὰ διάτρητα κυπριακὰ ἀρχαῖα πιάτα (εἰκ. 5, ἀρ. γ). Προσφέρονται στοὺς καλεσμένους τοῦ γάμου καὶ πουλιοῦνται σὲ ὄλους τοὺς δρόμους τῆς Κύπρου γιὰ νὰ διαλαλοῦν πὼς χιλιάδες χρόνια με ἀκατάλυτη δύναμη σεβάστηκε καὶ ἀγάπησε τὰ ἰδανικά της, τὴν προγονικὴ τῆς κληρονομιά κι' ἔμεινε καὶ θὰ μένει πιστὰ καὶ ἀναλλοίωτα ἑλληνικὴ.

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Μέσα ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες περιπέτειες τῆς ἱστορικῆς τῆς ζωῆς ἡ Κύπρος διατηρεῖ ἀμείωτη τὴν ἐπίδοσή της στὴν τέχνη, ποὺ ἀκυιάζει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ τὰ

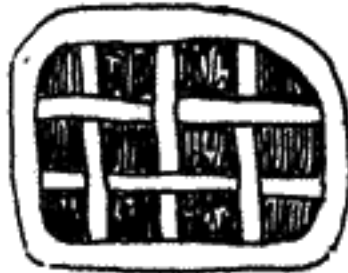
καράβια τῶν Φοινίκων διάσχιζαν τὴ Μεσόγειο με κυριώτερο σταθμὸ τὴν Κύπρο. Ἀπὸ τότε κυριαρχεῖ ἀνάμεσα στὰ μεγάλα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Μικρασίας καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ διατηρεῖ χάρις καὶ στὴ γεωγραφικὴ τῆς θέση, κοντὰ σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση, ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ σὲ ὅλη τὴ Βυζαντινὴ περίοδο, τὴ Φραγκοκρατία, τὴ Βενετοκρατία, τὴν Τουρκοκρατία, πρωτεύουσα θέση στὸ θαλάσσιο διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Τὸ ἐμπορικὸ καὶ βιοτεχνικὸ πνεῦμα τῶν κατοίκων τῆς ἀλλὰ καὶ τὸ εὐφορο τοῦ τόπου ἐπιτρέπει τὴν καλλιέργεια σὲ μεγάλες ἐκτάσεις τοῦ μπαμπακιοῦ, τοῦ λιναριοῦ, τὴν ἀνάπτυξη τῆς μεταξουργίας. Τὸ ἴδιο καὶ τὰ πλούσια μεταλλεύματα τοῦ νησιοῦ, τὰ χρώματά του, τὰ γεῶδη του χρώματα, ἢ φυτεία του βοηθοῦσε τὴν πρόοδο τῆς μεταλλουργίας, τῆς χρυσοχοικῆς, τῆς κεραμουργίας κτλ. Με τὰ πρόσφορα αὐτὰ ὕλικά κατορθώνει νὰ ἀναπτύξει ὅλες τὶς συναφεῖς χειροτεχνίες. Ἡ οἰκιακὴ τέχνη, στὴν ὀφαντικὴ με κάθε ὀλικὸ καὶ τρόπο, στὴν κεντητικὴ καὶ στὶς νταντέλλες, προκόβει τόσο ποὺ ξεπερνάει τὴν ἀτομικὴ χρῆση καὶ ἀνθίζει ὡς μεγάλη οἰκιακὴ ἐπαγγελματικὴ τέχνη γιὰ μεταπώληση. Ἀλλὰ καὶ σὲ ὄλους τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς ἑλληνικῆς χειροτεχνίας, στὰ σταμπωτὰ ὑφάσματα, στὴν ξυλοτεχνία καὶ ξυλογλυπτικὴ, στὴν κεραμεικὴ, στὴν μεταλλουργία γενικά, στὴν χρυσοχοικὴ καὶ ἀργυροχρυσοχοία, τὴν πλεχτικὴ με φυτικά ὕλικά, στὰ πέτσινα εἶδη, στὴ σχοινοποιία κλπ., ἐκδηλώνεται κατ' ἐξοχὴν καὶ ἀναπτύσσεται σὲ ὀρισμένους κλάδους σὲ μεγάλη ἐργαστηριακὴ τέχνη ποὺ τροφοδοτεῖ με τὰ ἔργα της ὄλα σχεδὸν τὰ κέντρα Ἀνατολῆς καὶ Δύσης. Ἀναδειχεται ἔτσι ἡ Κύπρος ἀπὸ τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια καὶ τὴ βυζαντινὴ περίοδο καὶ

κυρίως σὲ ὄλες τὶς μεταγενέστερες κατοχές, σάν ἕνα ἀπὸ τὰ γνωστότερα κέντρα ἐμποροβιοτεχνικῆς παραγωγῆς ἐφάμιλλο σχεδὸν τῆς Πόλης καὶ ποὺ στὴ Φραγκοκρατία παραβγαίνει με τὴ Γένουα καὶ τὴ Βενετία. Ὀργανώνονται συστηματικὰ στὶς πόλεις μεγάλες συντεχνίες, τὰ γνωστὰ ἰονάφια, ὅπου οἱ ἐμπο-

α

β

5. Οἱ γυρισταριές ἀρ. α, β
Κυπριακὸ ἀρχαῖο πιάτο ἀρ. γ.

ροβιοτέχνες Ισναφλῆδες ἔχουν μαζεμένα σὲ ὀρισμένους δρόμους τὰ μαγαζιά τους πού σύγχρονα ἦταν καὶ ἐργαστήρια: ὄπως ραφτάδικα, ἱμπρισιμάδικα, καζαντζιδικα, (χαλκούργεια) πασματζιδικα (ἐργαστήρια γιὰ σταμπωτὰ ὑφάσματα) κλπ.

Ἀπὸ τὰ Ρωμαϊκὰ χρόνια χάρις στὰ μεταλλεύματά της τοῦ χρυσοῦ εἶναι γνωστὴ ἡ Κύπρος γιὰ τὴν κατασκευὴ καὶ τὴν ἐξαγωγή χρυσῶν συρμάτων καὶ νημάτων (Aurum Filatum Cyprense), πού ἦταν περιζήτητα γιὰ τὰ χρυσοκέντητα ὑφάσματα καὶ φορέματα τῆς ρωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς αυτοκρατορίας. Τὰ κεντήματα αὐτὰ γνωστὰ μὲ τὶς βυζαντινὲς ὀνομασίες κλαπωτὰ καὶ χρυσοκλαβαρικά, ἀπασχολοῦσαν πλῆθος ἀπὸ εἰδικευμένους τεχνίτες σὲ πλείστα μέρη. Ἡ τέχνη μάλιστα γιὰ τὰ κλαπωτὰ τοῦ χρυσορράπτῃ, ὄπως τὸν ἀναφέρει καὶ ὁ Πτωχοπρόδρομος, ἦταν διαδομένη ὄχι μόνον σὲ ὀλόκληρον τὸν Ἑλληνισμό, στὴ Μικρασία καὶ στὰ Βαλκάνια, ἀλλ' ἦταν γνωστὴ ἀπ' ὄσο ξέρομε, καὶ στὴν Ἰσπανία, τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Ἀβησσυνία. Ἔτσι ἀπὸ τὴν Κύπρο γινόταν μεγάλη ἐξαγωγή συρμάτων καὶ χρυσονημάτων, καθὼς χρυσῶν καὶ ἀσημένιων κορδονιδῶν, τὰ χάρτζια, πού μὲ αὐτὰ οἱ Κύπριοι κεντοῦσαν τὰ νυφικά καὶ γιορτινὰ κοντογούνια τὶς σάρκες τῶν γυναικῶν (εἰκ. 1), καὶ μὲ τὰ ἴδια τροφοδοτοῦσαν γιὰ αἰῶνες ὄλα τὰ ἐμπορικὰ κέντρα. Ἡ ἐξαγωγή τους ἐξακολοιούθησε νὰ εἶναι σημαντικὴ καὶ πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια καὶ σ' αὐτὴ ἀκόμη τὴν Πόλη, τὴ Θεσσαλονίκη, τὴ Σμύρνη, τὰ Γιάννινα.

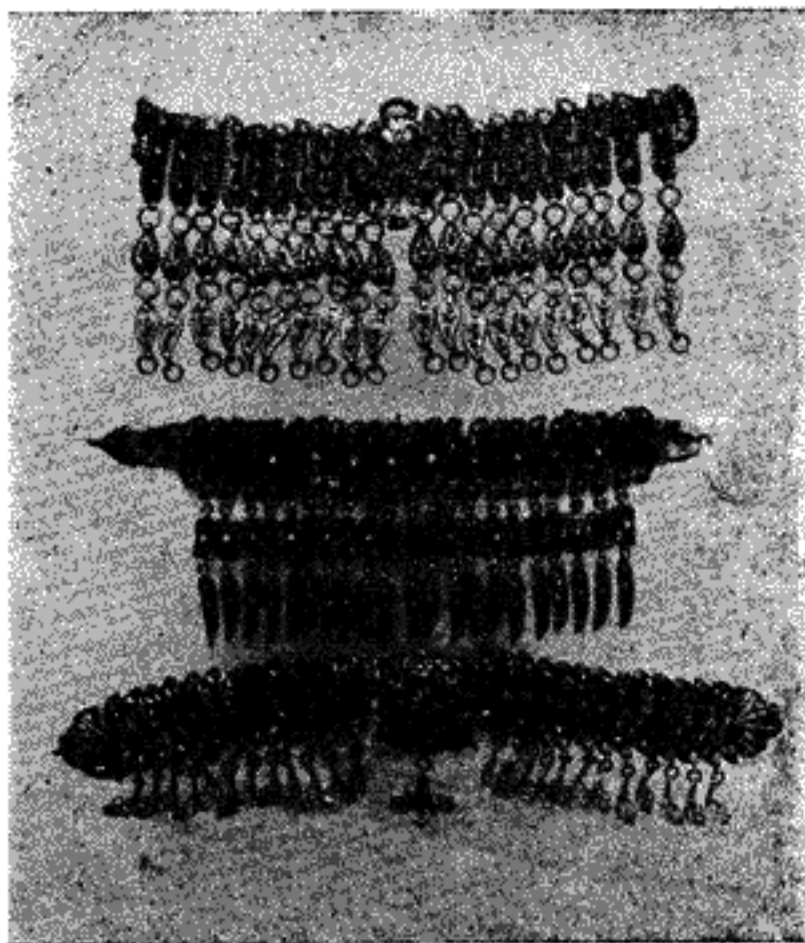
Γνωστὸ εἶναι ὅτι στὴν Κύπρο ὄπως καὶ στὴ Χίο ὑφαίνονταν ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ χρόνια, Ἰσάμε τὴν τουρκοκρατία, σὲ ὄργανωμένα ἐργαστήρια ὑφάσμα-

τα, ὄχι μόνον γιὰ τὴν καθημερινὴ χρῆση, ἀλλὰ καὶ πολύτιμα μεταξωτὰ κλαδωτὰ, ἀτλάζια, μουαρέδες καὶ στόφες ἀργυροῦφαντες καὶ χρυσοῦφαντες γιὰ τὶς ἐκκλησιαστικὲς καὶ κοσμικὲς χρήσεις. Στέλνονταν σὲ ὄλη τὴν Ἑλλάδα, τὴ Μικρασία ἀκόμα καὶ τὴν Αἴγυπτο. Ὁ Ριχάρδος ὁ Λεοντόθυμος ὅταν κυρίευσε τὸ νησί θαύμασε τὰ πλοῦτη του καὶ τὴν ἀνθησὴ του στὰ πολύτιμα ὑφάσματα, τὶς βιοτεχνίες, τὰ κεντήματα, τ' ἀσημένια καὶ χρυσὰ κατασκευάσματα.

Ἡ χρυσοχοικὴ προκόβει ἐπίσης ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ καὶ τὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ. Στὴ Φραγκοκρατία τὰ ἔργα της στέλνονταν ὡς βαρύτερα δῶρα ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Κύπρου σὲ ἄλλους βασιληγάδες. Στὴν Τουρκοκρατία φημίζεται ὡς μεγάλο κέντρο χρυσοχοικῆς τέχνης σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε νὰ ἐξάγονται τὰ προϊόντα της καὶ μάλιστα τὰ περίφημα ἐπισμαλτωμένα χρυσοφικά της, τὰ τζοβαϊρικὰ σμαλτάτα, σὲ ὄλη τὴ Βαλκανικὴ, (εἰκ. 6, 7, 8, 9). Κατασκευάζονταν μάλιστα διάφορα χρυσοχοικὰ εἶδη σύμφωνα μὲ ὀρισμένους τύπους πού συνηθίζονταν στὰ μέρη τῆς ἀποστολῆς. Ἔτσι πολλὰ κοσμήματα τῆς λαϊκῆς ἀσημουργίας παρουσιάζουν κοινὰ

στοιχεῖα. Κόσμημα πού κατασκευάστηκε στὴν Κύπρο, μοιάζει πολὺ μὲ κόσμημα πού βρίσκεται π.χ. ἢ καὶ ἐγινε στὴ Μακεδονία. Στὴ χρυσοχοικὴ καταγίνονταν στὴν Κύπρο πολλοὶ τεχνίτες καὶ πρὸ σαράντα χρόνων.

Ἐργαστήρια σημαντικὰ ἦταν ἐκτός ἀπὸ τὰ χαλκούργεια καὶ τὰ μαγαζιά-ἐργαστήρια πασματζιδικα, γιὰ τὰ σταμπωτὰ πολύχρωμα ὑφάσματα, τοὺς πασμαδέες (εἰκ. 11). Τὰ πρόσφορα γαιώδη χρώματα τῆς Κύπρου, ἢ ἐπικεινωμένα της μὲ τὰ λιμάνια τῆς Ἀνατολῆς, γιὰ νὰ προμηθεύεται εὐκόλα ὄσα χρώματα τῆς

5. Παλιὰ ἐπισμαλτωμένα περιλαίμια κοσμήματα οἱ κεραντζέδες.

(Μοσεῖο Μπενάκη)

λείπανε, καθὼς καὶ ἡ ἀφθονία ἀπὸ ὠρισμένων τύπων μεταξωτῶν καὶ μπαμπακερῶν ὕφασμάτων ποὺ εἰδικὰ γιὰ τὰ σταμπάτα ὕφαιναν οἱ γυναῖκες, ἀνάπτυξε σὲ μεγάλο βαθμὸ, σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς πόλεις τῆς Κύπρου, τὴ βιοτεχνία τούτη. Στὴ Λευκωσία ὑπῆρχε δλόκληρος δρόμος μετὰ σὰ πολλὰ πασματζιδικὰ ποὺ ὁ ρυθμικὸς κρότος τοῦ τυπώματος τῶν ὕφασμάτων, μετὰ τοὺς ξύλινους τύπους, ἀκούσταν ἀπὸ πολὺ μακριὰ. Γιὰ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ καὶ εἶδικα γιὰ τὰ ὅλα πλοῦμιστὰ τσεμπέρικια καὶ τὰ ὀλοπλούμιστὰ με κλαδιά καὶ λουλούδια καλά λεπτὰ μπαμπακερὰ καὶ μεταξωτὰ κεφαλομάντιλα, τὶς μαντίλλες, μεταχειρίζονταν καὶ πινέλο. Φτηνοὶ καὶ προσιτοὶ σὲ ὅλους οἱ πασμάδες καὶ τὰ μαντίλια, εἶχαν μεγὰλη ζήτηση στὰ μέρη μάλιστα ποὺ οἱ γυναῖκες δὲν ἐπιδίδονταν πολὺ στὸ κέντημα. Στέλνονταν σὲ ὅλα τὰ λιμάνια τῆς Ἑλλάδας στὴν Πόλη καὶ τὴ Μικρασία. Μὲ τὸν καιρὸ ἡ βιοτεχνία αὐτὴ ἔσβησε καὶ σήμερα ἐλάχιστοι τεχνίτες φιλοτεχνοῦν στὴ Λευκωσία μαντίλια καὶ τσεμπέρια με κλαριά καὶ λουλούδια γύρω-γύρω. Πρὸ εἴκοσι πέντε χρόνων μερικοὶ τεχνίτες τῆς ἀσχολοῦνταν με σταμπάτα γινωμένα πάνω σὲ ἐγχώρια μεταξωτὰ ὕφασματα, ποὺ εἶχαν ὁμῶς ξενικὴ τεχντροπία καὶ μοιάζανε πολὺ μετὰ τὰ γνωστὰ μπατίκ.

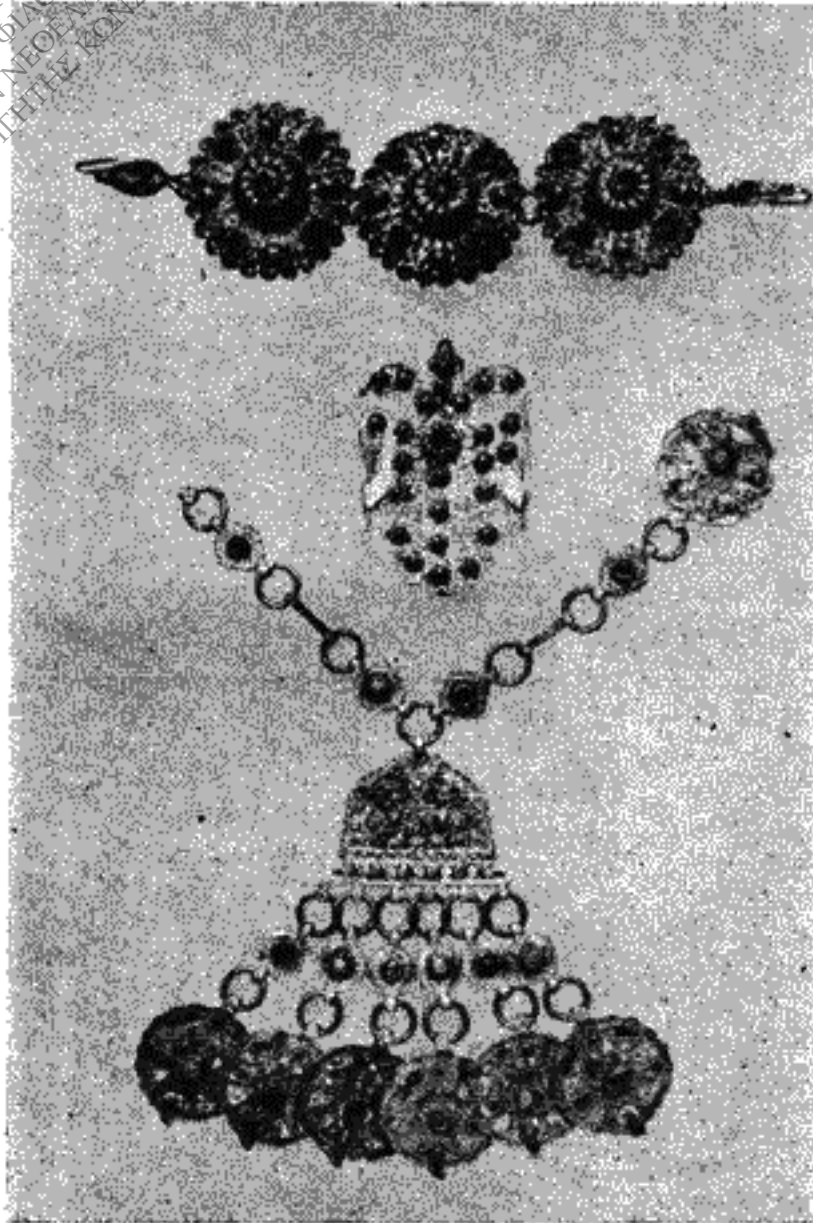
Ἡ ἀγγειοπλαστικὴ μετὰ τὸ κοινὸ ὕλικὸ γιὰ, τὶς ἀνάγκες τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἀπὸ κοκκινόχωμα ἢ ἀπὸ ἀργίλλο τροφο-

δοτοῦσε μετὰ τὰ ἔργα τῆς ὄχι μόνον τὴν Κύπρο ἀλλὰ καὶ τὴ Μικρασία καὶ τὴ Συρία. Ἀπὸ τὴν Κύπρο ἐξάγονταν, ὅπως καὶ τὴν Αἴνω τῆς Θράκης, τὰ μεγάλα σταμνιά ἢ τὰ πιθάρια, ποὺ φύλαγαν τὰ δημητριακὰ, τὶς ἐληές, τὸ λάδι, τὸ κρασί, τὸ βούτυρο, καὶ ποὺ τὰ μεγαλύτερά τους, οἱ τζάρες, χωρούσανε καὶ τρακόσιες ὀκάδες. Στὶς κωμοπόλεις καὶ στὰ χωριά:

Λάπηθος, Καραβάς, Κόρνος, Φοινί, Βαρόσι (Ἄμμοχώστου) κατασκευάζονται καὶ σήμερα πῆλινα ἀγγεῖα μετὰ χαρακτηριστικὸ διάκοσμο σὲ ποικίλα σχήματα ἀπὸ γυναῖκες, ὅπως καὶ στὴν ἀρχαιότητα, ποὺ ἡ κεραμεικὴ ἦταν ἀποκλειστικὰ γυναικεία ἐνασχόληση μετὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς τέχνης μεταβίβαστηκε ἀπὸ τὶς γυναῖκες στοὺς ἀντρες.

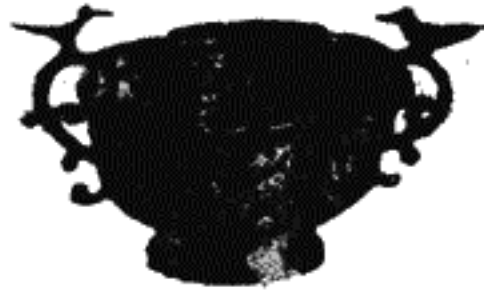
Τὰ ἐπισμαλτωμένα ὁμῶς σὲ ποικίλα σχήματα, μεγέθη καὶ πολύχρωμο διάκοσμο ἀγγειοπλαστικὰ εἶδη, ποὺ γίνονται τὰ τελευταῖα χρόνια κυρίως στὴ Λάπηθο καὶ πουλιοῦνται σὲ ὅλες τὶς πόλεις καὶ τὰ χωριά τῆς Κύπρου ἔχουν ἐντελῶς ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ εἶναι μετὰ φύτεψη καθαρῶς εὐρω-

παϊκῆς τεχντροπίας. Ἄν καὶ καλλιτεχνικώτατα μετὰ κατ' ἐξοχὴν ἐπιμελημένη ἐκτέλεση καὶ στολισμὸ ἀνάγονται στὴ μοντέρνα εὐρωπαϊκὴ τέχνη καὶ μιμοῦνται μοντέρνες τεχνικὲς ὅπως π. χ. τὰ σημερινὰ, ἐπίσης ἀξιόλογα, ἔργα τοῦ Κεραμικοῦ στὴν Ἀθήνα, τοῦ Ἰκαροῦ στὴ Ρόδο κλπ. ἀδιάφορο ἂν μερικὰ τοῦς στολιζονται μετὰ ἑλληνικὰ θέματα.

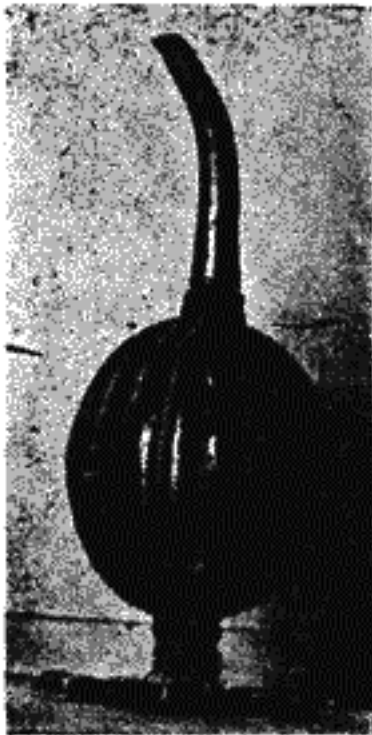
Ἐπιστήθια ἀσημένια συρμάτινα, ὡς καὶ ἐπισμαλτωμένα κοσμήματα.

Ἡ Κυπριακὴ ὕφαντικὴ καὶ ποικιλτικὴ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Πολυδεύκη καὶ γινώσται εἶναι στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοφάνη τὰ «κύπρια παραπετάσματα». Στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια φημίζονται «τὰ κύπρια σιρώματα» ποὺ μπαίνανε στὰ ἀνάκλιτρα καθὼς καὶ οἱ σημερινὲς κεντητές μαντιλιές (Mantelia Cypria). Στὸ μεσαίωνα βασιλιάδες καὶ ἀρχόντοι τῆς Δύσης ἀμιλλῶνται νὰ παραγγελοῦν στὴν Κύπρο γυναικεῖα ποικίματα. Ὄταν ὁ Λεονάρδος Ντὰ Βίντσι ἐπισκέπτεται τὴν Κύπρο τὸ 1481 ἀγοράζει ντυτέλλες τῶν Λευκάρων γιὰ τὸ σκέπασμα τῆς Ἁγίας Τράπεζας τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Μιλάνου. Σὲ ὄλο τὸ μεγολογήσι, ἡ ὕφαντικὴ, ἡ κεντητικὴ, οἱ ντυτέλλες, ἀνθίζουν ὡς οἰκιακὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ τέχνη γιὰ μεταπώληση. Πολλὲς μάλιστα περιφέρειες καὶ πολλὰ χωριά εἶναι γνωστὰ γιὰ τὴν εἰδίκευσή τους σὲ ὀρισμένα εἶδη ὕφαντων: ἄλλα χωριά γιὰ τὰ μάλλινα σεντόνια καὶ τὶς ζῶνες, ἄλλα γιὰ τὰ μάλλινα μαντίλια τοῦ λαιμοῦ. Πολλὰ χωριά ἦταν καὶ εἶναι γνωστὰ γιὰ τὰ μεταξωτὰ ὕφασματα, καὶ γιὰ τὰ μεταξωτὰ ὀφάσματα, καὶ γιὰ τὰ μεταξωτὰ μαντίλια τοῦ κεφαλιοῦ καθὼς καὶ ἄλλα γιὰ τὰ μπακακερά καὶ λινὰ ὕφασματα. Ὅλα τὰ ὕφασμα αὐτὰ εἶχαν ἰδιότυπες ὀνομασίες ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναφέρομε μερικές, τὶς πιὸ γνωστές: ὅπως τὸν Ἰ τ α ρ έ, ὕφασμα ποῦ

9. Ἄσημένια κούπα με δικέφαλους αἰτούς.

γίνεται ἀπὸ καθαρὸ μετάξι στημόνι ὀφάδι, σκέτο ἢ ριγωτό, γιὰ γυναικεῖα καὶ ἀντρικὰ ποκάμισα. Στὶς πόλεις σήμερα καὶ ἰδιαίτερα στὴ Λευκωσία εἰδικὲς γυναῖκες κάνουν κουκουλάρικα γιὰ φορεσιὲς ἀντρῶν καὶ γυναικῶν. Τὰ Ἰ χ ρ ἄ μ ι α, με λινό στημόνι καὶ μάλλινο φάδι καὶ μικρὰ στολίδια μπορντοῦρες ὀλόγυρα. Τὰ συνηθίζουν στὰ ὄρεινά μέρη γιὰ κατωσέντονα καὶ σὲ ὄλη τὴν Κύπρο γιὰ ντιβανοσκεπάσμα. Τὴ μ α λ λ ο ὄ ρ α, εἰδικὴ ὀλόασπρη μαλακιά κουβέρτα ἀπὸ καλὸ μαλλί, στημόνι ὀφάδι, ἀπαραίτητη σὲ ὄλα τὰ χωριά τῆς Λεμεσοῦ καὶ τῆς Μαραθάσας. Εἰδικοί ἀνθρώποι ποὺ τὸ εἶχαν γιὰ δουλειὰ τους γύριζαν ἀπὸ πολὺ παλιὰ χρόνια χωριά καὶ πόλεις τῆς Κύπρου, γιὰ νὰ μα-

8. Μ ε ρ έ χ α, τὸ ἀσημένιο ραντιστήρι ποὺ γεμίζουν με ρ ο δ ὄ σ τ ε μ μ α (ροδόσταγμα).

10. Ζυλόγλυπτο τέμπλο. Ἀπὸ τὸ ναὸ τῆς Παναγιῆς στὴν Ἐρπα τῆς Πάφου.